

KÉRDÉSEK KAZINCZY IFJÚKORI ARS POETICÁJA, AZ ÁLDOZÓ KÖRÜL*

1. A probléma

Az újabb Kazinczy-szakirodalomban kitüntetett helyet foglal el Gergye László monográfiája, amely az európai gráciaköltészet nálunk eladdig kevésbé ismert kontextusában értelmezte újra Kazinczy Ferenc költészetét, ennek ugyancsak általa készített kritikai kiadásával párhuzamosan.¹ Eredményei olyan távlatokat nyitottak, amelyek azóta az életmű egészének értelmezésében jelentőssé váltak. A monográfia vizsgálatának középpontjában elsőrendűen *Az áldozó* (illetve *A' tanítvány*) című költemények állnak, amelyek az 1787–89-es időszakból datálhatóak, az első rész a két művet elemzi, míg a második, terjedelmében alig hosszabb egység a vizsgálatok tanulságait szembeesíti a fogság utáni költészettel. *Az áldozóról* megállapítja: „Sajátos ars poetica ez a vers, de egyszersmind több is annál: különleges értékű vallomás a kassai évek Kazinczyjának egzisztenciáját mélyen érintő kérdésekről, az élet, a szerelem és a művészet sokrétű, izgalmas kapcsolatáról.”² Majd miután felemlíti, hogy az irodalomtörténet-írásban ennek ellenére még említést is alig találunk a versről, hozzáteszi: „A költemény kiemelt fontosságának pedig filológiai bizonyítéka is van: aligha lehet véletlen, hogy az egyes kötetek anyagának belső elrendezésére mindig nagy gondot fordító Kazinczy összes verseinek kiadásra előkészített listáján éppen *Az áldozót* állította az első helyre.”³ A problémák azonban éppen itt, a filológia körül jelentkeznek. A hivatkozott verslisták mellett vannak olyan gyűjtemények, amelyekben nem *Az áldozó* áll az első helyen, arról nem is beszélve, hogy e listák és gyűjtemények az 1820-as évekből valók, míg a vers keletkezését 1787–88 körülre lehet tenni. Továbbá s legfőképpen: *Az áldozó* 1787–88-as változata nem is maradt fenn, az első szövegszerűen ismert variánsa a versnek 1810-re datálható. Hogyan beszélhetünk tehát ifjúkori ars poeticáról?

Gergye László természetesen maga is számot vetett a felmerülő filológiai kérdéseknek az értelmezést mélyen érintő vetületeivel, majd álláspontját a következőkben

* A publikáció elkészítését a TÁMOP 4.2.1./B-09/1/KONV-2010-0007 számú projekt támogatta.

¹ GERGYE László, *Múzsák és Gráciák között: Kazinczy Ferenc és gráciaköltészet*, Bp., Universitas, 1998; *Kazinczy Ferenc összes költeményei*, s. a. r. GERGYE László, Bp., Balassi, 1998 (Régi magyar költők tára. XVIII. század, 2) (A későbbiekben: *KÖFK.*).

² GERGYE, *i. m.* 14.

³ GERGYE, *i. m.* 14–15. Itt lábjegyzetben két kéziratot idéz az akadémiai kéziratgyűjteményekből: K 622, 165a és K 608, 81ab.

foglalta össze: „Kazinczy egy korán kialakuló, lényegében mindvégig változatlan műeszmény jegyében alkotott, s bár életében többször állt be drámai fordulat, művészi felfogásán ez gyakorlatilag nem változtatott. Szövegei színesedtek, gazdagodtak, de sohasem távolodtak el olyan messzire ősi kiindulópontjuktól, hogy komoly összeütközésbe kerültek volna az eredeti költői szándékkal. Ezért vizsgálatunknak értelemszerűen az eredetileg papírra vetett, 1810 körül sikeresen rekonstruált első versszak szintjéről kell indulnia.”⁴ Előrebocsátva, hogy teljességgel elfogadjuk a monográfia értelmezésének a lényegét Kazinczy gráciaköltészetének jelentőségére nézve, *Az áldozó* című vers mint ifjúkori ars poetica pozicionálását illetően azonban inkább kételyeink erősebbek. Már az idézett summázatnak a költői szemlélet alapvető állandóságára való hivatkozása is némileg ellentmond a korábbiaknak, mikor a vers címében megmutatkozó, a pálya végéig tartó ingadozás (*Az áldozat, A' Gratziákhoz, Az áldozó*) kapcsán ezt olvashatjuk: „A dinamikus gondolati mozgást sejtető címváltozatok folyamatos szemléleti súlypontáthelyeződésekre figyelmeztetnek.”⁵ Továbbá az a kérdés ugyancsak felvethető, hogy milyen kritérium alapján beszélhetünk a korai változat 1810 körül emlékezetből lejegyzett első versszaka rekonstrukciójának „sikerességéről”, ha ennek megítéléséhez semmilyen szöveg nem áll rendelkezésünkre.

Feltehető továbbá az a kérdés is, amely az eddigiekben egyáltalán nem kapott teret, hogy ha *Az áldozó* című versben Kazinczy ifjúkori ars poeticáját tisztelhetjük, amely a kezdetektől kiemelt fontossággal bírt költője számára, akkor miért nem jelent meg egészen 1825-ig sehol, miért nincsen semmi nyoma keletkezése idején kézírataiban, leveleiben, legalább a meglétének. Hiszen a *Magyar Museum*ban, az *Orpheus*ban, a *Heliconi virágok*ban, majd a *Poétai berek*ben közzétette ifjúkori darabjait, legtöbbjüket többször is, s levelei tele vannak készülő verseire vonatkozó részletekkel, illetve magukkal a versekkel. Az 1780–1790 fordulóján, folyóirataiban megjelentetett mintegy 30 versszöveg közül másfél tucat a pálya későbbi szakaszaiban is publikálendő műként van jelen, átdolgozza s betervezi őket köteteibe. Ezek közül többnek a korai változatát archiválási szándékkal is lemásolja, s így egymás mellé kerülnek ezek az akkor még ki nem dolgozott és meg nem jelentetett versekkel.

Tehát vannak korai versek, amelyek megjelentek, de utóbb kihullottak a belső rostán, s nem kerültek az újra publikálandók közé, s vannak, amelyek koraiak, de csak a pálya későbbi szakaszán, későbbi átdolgozásaik kerültek nyomtatásba. S vannak, amelyek megjelentek, s folyamatosan szerepeltek a kiadandók között. Ha Kazinczy ifjúkori költői önreprezentációját kívánjuk feltárni, akkor elsőrendűen ezen költeményekhez kell fordulni. S ezek között nem *Az áldozó* szerepel, hanem *Az esthajnal*, a *Bóldog bolondoskodás*, a Keresztes Bálint-episztola, kisebb epigrammák (Lessing, Kaestner, illetve Vay), Horatius-, Secundus-, Metastasio-, Götz- és Klopstock-fordítások, illetve mintegy féltucat Anakreóntól. *Az áldozó* pozíciójának megítélése éppúgy nehezen választható el az adott pályaszakaszok belső összefüggés-

⁴ GERGYE, i. m. 17.

⁵ GERGYE, i. m. 16.

rendszerének megítélésétől, mint a szorosan vett textológiai-filológiai dilemmák megválaszolásától.

2. A textológiai megközelítés

A probléma tehát egyszerre és elválaszthatatlanul textológiai-filológiai és szemléleti jellegű. Amint Gergye László a kritikai kiadás bevezetőjében írja a jelen versről: „Gondolati fogantatását tekintve pedig végképp csupán szubjektív nézőpont kérdése, hogy ezt a verset a kassai évekre, az 1810-es első átdolgozások idejére, netán még későbbre datáljuk-e, hiszen valamennyi megoldás mellett komoly érv szól. Tovább bonyolítja a dolgot, hogy a költő ezen művén kívül is számos alkalommal megsemmisítette verseit, hogy aztán később emlékezetből rekonstruálja azokat. Nagy kérdés, hogy mit tekintsen itt a sajtó alá rendező kronológiainak mérvadónak: a művet életre hívó művészi szándékot, vagy a »végleges« formába öntött szöveget?”⁶ Az itt eldönthetetlennek látszó dilemmát, úgy véljük, az utolsó mondatban jelzett vagylagos viszony teremti, valamint az *ultima manus* elvének megfelelő „végleges” változat és a „művet életre hívó művészi szándéknak” megfelelő változat nem léte. De még ha megtalálnánk is mindkettőt, felvethető lenne a kettő közötti választás megalapozottságát firtató kérdés, nem is beszélve az időben ezek között keletkezett változatok ilyen módon történő súlytalanításáról. Talán filológiailag megalapozottabb eredményre vezet, ha nem egy „mérvadó” időpontot keresünk a vershez, hanem annak létező változatait egyenként datáljuk.

Kazinczy költészetére nézve termékenyebbnek látszik a művet a szövegalakulás egészében megtestesülni látó szemléletmód. A versek jó része (a fiatakoriak túlnyomó többsége) datálva van, de a dátum nem az adott változat megírásának, hanem a szöveg megszületésének időpontját rögzíti. Tehát a változatokként tekinthető szövegeken ugyanaz a dátum szerepel, noha nyilvánvalóan különböző időpontokban, esetleg évtizedekkel később történt lejegyzésük. A dátum így a szövegidentitás részévé válik, s megnyilvánítja a szerző dokumentáló szándékát. A műveit állandóan újraíró Kazinczy ugyanis a tökéletességhez való közelítés során saját útját is dokumentálni kívánja. Érdekes analógiaként az önéletírásokhoz fordulni, amelyeknél megkülönböztetjük az elbeszélt időt és az elbeszélés idejét, tehát azt az időt, amikor a megidézett esemény lejátszódott, s azt, amikor az erre vonatkozó emlék lejegyzésre került. Kazinczy önéletírásainál látható, hogy egy adott esemény megidézése új és új alakot ölt a folytonosan készülő változatokban, amelyek mindegyike ugyanarra az eseményre vonatkozik, de akár alapvetően eltérve egymástól. E helyzetben csakis a két elem (esemény és változat) egymásra vonatkoztatott szemlélete látszik célravezetőnek.

A költeményeket is értelmezhetjük ennek analógiájára: a dátum megjelöli a művet életre hívó időpontot, amelyhez a későbbi változatok aztán mindig tartozni fognak, noha önálló léttel bírnak. Maga az első időponthoz tartozó szövegváltozat álta-

⁶ KFÖK., 17.

lában nem is maradt fenn, a fogság előtti időszakból talán az egyetlen példa *Az esthajnal* című versé, amelynek egykorú fogalmazványát valamiért megőrizte Kazinczy, s utóbb jegyzőfüzetébe beragasztotta azt. Ezen kívül nem áll módunkban a dátum által megjelölt időpontban született szöveget tanulmányozni, csak az új s még újabb változatokat, amelyek identikusan megerősítik e már nem létező szöveghez való tartozásukat.⁷ Nem választhatunk tehát az eredeti művészi szándék és a végleges változat (vagy akár a változatok) között, az előbbi csak az utóbbiak által szemlélhető, miközben az utóbbiak saját keletkezésük idejére is vonatkoznak. A vizsgálat tárgya így csak az ezek közötti viszony lehet.

Ezt viszont nemigen lehet elvégezni az ultima manus felé vezető út leírására szolgáló fogalmakkal (piszkozat–tisztázat–nyomtatás), szükséges mind a forrástípusok pontosabb leírása, mind a szövegalakulás fázisainak elkülönítése és datálása, ez utóbbi pedig megköveteli, hogy az egyes változatokat mindig egy adott szövegcsoporthoz részeként értelmezzük. A Kazinczy-versek (elsősorban most az ifjúkoriak) szövegforrásai alapvetően három fő funkciót szolgálnak: a nyilvánosságnak vannak szánva, a szöveg alakítását szolgálják, archiválási célzatúak. A nyomtatott forrás nyilvánvalóan a nyilvánosságnak van szánva, de az a példány, amelyet Kazinczy beragaszt kéziratos lapjai közé és átjavítgat (s ilyenből igen sok van), az nyilván szövegalakítási, azaz fogalmazvány funkciójű. A levélben közölt vers ugyancsak valamely nyilvánosságot teremt (különösen, ha az így elküldött szöveg kerül aztán nyomtatásra), de gyakran nem ezzel a cézzal történik a vers küldése, hanem az adott szöveg megőrzése, dokumentálása, kommentálása a cél. A kéziratos tisztázatok mindhárom funkciót betölthetik, lehet(nek egy) publikálásra szánt szöveg(csoport részei), a letisztázott szöveg utóbb átjavítgatva fogalmazvány jelleget kap, illetve egyszerűen az archiválás is lehet cél, ilyenkor gyakran korábbi fogalmazványok kerülnek letisztázásra, megőrzendő a szövegalakulás stációjait. Kimondottan és első szándékkal fogalmazvány jellegű kézirat alig maradt fenn Kazinczytól.

Az ily módon, tehát a forrás elsődleges jellemzői és funkciója szerint meghatározott tipológia alapján léphetünk közelebb a szövegalakulás folyamatának feltáráshoz, a változatok közötti viszony megértéséhez, amely előbb a változatok egymásutánjának meghatározását, majd fő változatokba rendezését jelenti, amit ezek időhöz kötése követ. Gergye László többször hivatkozik arra, hogy Kazinczy a „tisztázatait mániákusan újra meg újra leírta”, viszont e „szövegeit nem datálta”,⁸ illetve ehhez hozzátehetjük, hogy a létező dátumok lényegében sohasem az adott változat keletkezési, hanem az első (már nem hozzáférhető) változat születési idejét rögzítik. Ez azonban csak akkor jelent megoldhatatlan kronológiai nehézséget, ha az egyes változatokat elszigetelten vizsgáljuk. Kazinczy szövegváltozatait ugyanis mindig egyszerre két összefüggésben célszerű szemlélni: részben mint egy vers időbeli variánsainak egyikét, részben pedig mint egy adott forrásban létező verscsoport egyik darabját. Egy adott verscsoport általában mindig hordoz olyan többletinformációkat (pl. Kazinczy a szövegekhez fűzött kommentárjait gyakran datálta), amelyek alapján beha-

⁷ Ettől a pálya legvégén, a kötetekbe rendezett változatok esetében tér el.

⁸ *KFÖK*, 17.

tárolható az adott csoportba tartozó versek keletkezési ideje. Másfelől pedig ezt kiegészíti az egyes versek változatainak egymásutánjából levonható következtetések sora. Így tehát e két szinten, az összes versváltozaton végzett elemzésekből végül összeáll egy olyan kronológiai háló, amely az egyes változatok többségét legalább megközelítően időhöz tudja rendelni.

Mit is jelent e textológiai megközelítésmód *Az áldozóra* nézve? Összefoglalva az elvégzett elemzéseket (amelyek részletes dokumentálására itt most értelemszerűen nincs lehetőség), a következők mondhatóak. Ismerünk 12 változatot, amelyek a következő *forrástípusok*ba sorolhatóak: 3 archiválási célú levél, 2 archiválási célú tisztázat, amelyek korábbi fogalmazványt őriztek meg, 6 publikálási célú tisztázat, 1 nyomtatott változat, folyóiratközlés. E 12 változat 3+1 fő *szövegtípust* képvisel, amelyek a *szövegalkulás 3 fázisához* köthetőek. Az első versszak esetében a fogság előtti változat utóbb emlékezetből rekonstruált formában maradt fenn (a Horvát Istvánhoz, Berzsenyihez, Kis Jánoshoz szóló levelekben), ez lényegesen különbözik az átdolgozott változattól, amely a továbbiakban már nem módosul. A másik két szakasznak még rekonstruált formában sincs meg a korai változata, a későbbi újraírás viszont három fő változatba rendeződik. Az egyiket az archiválási célú levelek tartalmazzák, a másikat a *Hébében* közölt nyomtatott szöveg és a 6 publikálási célú tisztázat (ezekben lényegében csak a címet tekintve van ingadozás). A 2 archiválási célú tisztázat korábbi fogalmazványokat őrzött meg, az egyik a levelekbeli és a nyomtatott változat közötti átmenetet dokumentálja, a másik ezen változatok mellett egy harmadikat is megőrzött, amelyről azonban nem dönthető el, hogy az eredeti fogalmazványon a fogalmazással egyidejű, avagy későbbi javítgatások által keletkezett (sőt a tisztázaton sem teljesen egyértelmű, hogy nincs-e rajta utólagos javítás).

A szövegforrások közül a leveleket és a nyomtatott változatot könnyű időhöz kötni, a levelek 1810. június 1-jén és 4-én íródtak, a nyomtatott variáns pedig 1825-ben jelent meg. A publikálási célú tisztázatok a verscsoportok kézirati jellemzői alapján 1827–1828-ra tehetőek (bár egy-két változatnál nincsenek filológiaiilag teljesen bizonyosnak mondható adataink). A két archiválási célú tisztázat közül a levélbeli és nyomtatott változat közötti átmenetet dokumentáló a *Régibb stúdiumaim* címet viselő kéziratban található, amely folytatólagos, egységes írású csomó. Ebben szerepel egy 1823-ra vonatkozó bejegyzés, a csomó végére pedig egy 1827-es dátumú vers került lejegyzésre, így a kézirat keletkezését 1823 és 1827 közé tehetjük. A másik archiválási célú tisztázat (amelyről minden valószínűség szerint az előbbi is készült) Kazinczy egyik jegyzetfüzetének, *Az én Pandektámnak* a része volt. Az egységes írásmód, fejléc és oldalszámozás alapján behatárolható e füzet egy kisebb egysége, amelynek részét képezi e vers is. E részben találhatóak 1810. novemberi és 1811-es dátumok is (az 1810-es éppen szóban forgó kéziratunk másik, fólióoldala), tehát keletkezése csak ezen dátumok utánra tehető. Minthogy *Az áldozó* itteni lejegyzése fölé az került, hogy 1787 körül keletkezett, s újradowolgozva 1810. május 26-án, így nyilvánvaló, hogy nem egyidejű autográf fogalmazvánnyal van dolgunk, hanem annak archivált változatával. S mivel erről készült a másik archiválási tisztázat, amely 1823–1827 közötti, így a jelen kéziratot 1811 és 1827 közé tehetjük. A leginkább valószínűnek az 1823–25 körüli időszakot tartjuk, mivel a több más versről (*A' kakukhoz*,

Apollonhoz, Az ő képe) készült, részben egy csomóba tartozó, részben hasonló jellegű feljegyzéseket⁹ belehelyezvén a saját alakulástörténetükbe, az egyedi alakulástörténetek időbeli metszéspontja ezen évekre látszik esni.¹⁰

Mindebből a szövegalakulás fázisaira nézve a következőket vonhatjuk le. Az első fázis 1787–1788 körülre tehető, ennek szövegállapotáról egyidejű forrás nem maradt fenn, csak az 1810-es levelekben olvasható versszaknyi szövegrekonstrukció áll rendelkezésünkre. A második fázis *Az én Pandektám* archivált fogalmazványán és az 1810-es levelekben szemlélhető, míg a harmadik a Pandektában lévő mellett a másik archiválási tisztázaton, valamint az 1825-ös nyomtatott változaton és a 6 publikálási célú tisztázaton maradt ránk, amelyek a pálya végére, 1827–28 körülre tehetőek, amikor Kazinczy megpróbálta kötetbe rendezni verseit.

3. Az adódó következtetések

Szempontunkból azonban mindebből most az a lényeges, hogy *Az áldozat/A' Gratziákhoz/Az áldozó* címetek viselő versnek fő vonalakban ekként rekonstruálható szövegalakulási folyamata mit árul el e vers pozíciójáról az életműben (ha ily módon tehát nem egy időpontot akarunk kiválasztani, amelyhez e szöveggömbölyt egységesen kötni szeretnénk). A szövegalakulás legforrongóbb pillanata a fennmaradt dokumentumok alapján 1810 májusának vége volt. Az archiválási célú tisztázatok csak a változatokat és a keletkezési időket (1787 körül, 1810. május 26.) rögzítik, a június eleji levelek viszont kommentárokat is tartalmaznak. Ezek a kommentárok egyrészt az óda korábbi változatának elégetését annak készületlenségével magyarázzák, másrészt az újradolgozás verstanai vetületét emelik ki.

„Kevés napokkal ezelőtt mind azáltal szerencsés valék elvégezhetni egy ódát, melyet tavaly, minthogy 1787 óta elvégezetlenül állott 's kifáradtam próbálgatásával, elégettem volt” – írja Horvát Istvánnak, majd közli a korábbi első versszak rekonstrukcióját, s így folytatja: „Az új kidolgozás Hendecasyllabus sorokból áll egy Adónicussal. Erre példa a' régiekben nincs: de a' Phaleucus sorai nem illenek rosszul példa nélkül is, a' hasonló zengésű Sapphói sorok helyett, az Adónicusok mellé; 's ha példa kell, van az is – Matthissonban.” Majd az új kidolgozás közlése után így fejezi be kommentárját: „Nem mondhatom-ki, barátom, mint kínoz az a' cselekedet, hogy azt az el nem készülhetett csomót elégettem a' tavalyi rémülésben. Soknak még tudom némelly sorait, stropháit, de egyiket sem egészen. Azon leszek, hogy őket egymás után kipótolhassam. Ifjú esztendeimnek emlékeztétét kellett vala benne megkémélnem. Mennyi hasznokat vehetném most azon csomócska szerelmes Naplónak is melyet sok esztendő előtt égettem-el így! Ugyan ezért most többnyire barátimhoz írt leveleimben leteszem újabb dolgozásomat.”¹¹

⁹ MTAK K 608. 81ab., K 633/VI. 148ab., 170ab., M. Nyelvtud. 4r. 41/I., 227ab.

¹⁰ Ennek részletes bizonyítása külön tanulmányt igényelne, így itt csak a vizsgálat summázátát fogalmazhattuk meg.

¹¹ OSZK Quart. Lat. 1425. (*KazLev*, VII, 485–486.)

Mint látható, nincsen szó *Az áldozó* (akkor még *A' Gratziákhoz*) kiadásának szándékáról, lényegében a megőrzés a cél, valamint az, hogy ezen ifjúkori kezdeményeket a befejezésig juttassa, ne maradjanak csonkán és hiányosan az utókorra. A Berzsenyihez szóló levélben ennek kapcsán a korábbi, elégetett változatokhoz való viszonyról is szól: „Én e' napokban tavaly elégetett csomómnak két darabját dolgoztam újra. Emlékezetem felette szerencsétlen megtartani a' mit csináltam vagy a' mit a' másokéban megkedveltettem. Így még több hézagok estek elégetett csomóm verseiben mint kézírásomban voltak; mert egyik oka az elégetésnek az volt, hogy üregek voltak benne, 's féltem, hogy idegen kéz fogja kipótolgatni.”¹² A korai versekről tehát egybehangzóan mondja, hogy nem voltak készen, újraírásuk pedig nem feltétlenül és minden részletében hű a korábbi változathoz. Ha tehát mint a „művészi szándék szerinti” ars poeticát kívánjuk szemlélni *Az áldozót*, ennek kronológiai behatárolásaként sem az 1787 körüli időszak, sem 1810 nem jöhet szóba komolyan, noha nyilvánvaló, hogy az első időszak a fogantatás ideje, a második pedig az első befejezett változat elkészítéséé.

Kiemelt pozícióba majd csak Kazinczy verskötetterveinek készítése idején kerül, noha némi ingadozás még ezek esetében is megfigyelhető, részben a címet (*Az áldozó–A' Gratziákhoz*), részben pedig a tervezetekben elfoglalt helyét illetően (majd nem mindig az első darabok között szerepel, de nem mindig az első, többször *A' tanítvánnyal* osztozik az első két helyen, ráadásul Kazinczy jegyzése szerint a sorrend egészét nem tekintette még eldöntöttnek ekkoriban sem¹³). Vannak olyan tervezetek is, amelyek szöveget nem őriztek meg, csak a kötet szerkezetre vonatkozó címetek, ezekben viszont mindkétszer nevesítve van *Az áldozó* első helye. A jelenleg a K 622. 98a–99a jelzetű lapokon található, *Kazinczy Ferenc versei* című tartalomjegyzékben egyedül ez a vers szerepel címmel, legelöl, a 3. oldalszámmal (ezt nem tudjuk azonban időponthoz kötni). A másik a K 608. 81a. oldalon található magyarázó jegyzés a nyomtató számára, amelyben a következő részletes utasítások állnak:

„lap 1. Schmutztitel.

lap 2. üresen.

lap 3. E' lapra csak két stróphát. Felül lesz a' Grátziák képe a' Baggesen' Parthenáísza' Vignettje után. A' Strópha' negyedik sora csak kevéssel beljebb mint a három első, nem úgy mint a' Sapphicusokban; hogy ez is mutassa, hogy a' három első sor nem Sapphicus, hanem Phaleucius. A' darabok' címje Versaliákkal, és nem apró betűkkel, még pedig azon írás' Versaliájival, a' mellyel a' versek fognak nyomtattni, 's nem nagyobb írásával. Dolgoztam ezt az Odáriumot 1790 előtt; de már Széphalmon, és így 1806 oltá, sok igazításokat tettem benne.”

Rendkívül gondos terv, szöveg és képi megjelenés összhangjára épül, s egyértelmű, hogy a jelen versről van szó itt. Az 1827 és 1828 körüli kötettervekben ugyancsak van utasítás a nyomtató számára, e versre vonatkozóan is: „Az úgynevezett *czigány-S*

¹² MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 12. (*KazLev*, VII, 497–498.)

¹³ „Azért vettem itt minden darabhoz új lapot, hogy midőn majd nyomtatás alá mennek, el lehessen vágni a hajtásokon, 's mindenik darabot oda tenni, a' hol helyek kívánja.” (K 642. 2a.)

előtt el kell hagyni az apostrophust. Ime az *Aldozó* második strophája 2dik és 3dik sorában az *S* nem az első sor *M* betűje alá esik, hanem beljebb az apostroph miatt, 's azt hihetné a' szem, hogy ez a' két sor másnemű vers mint az elsőbb volt."¹⁴ A jelen tervezetben erről még nincs szó, és a *Hébe* 1825-ös szövege is tartalmaz aposztrófokat, így e tervezet korábbra tehető, egész pontosan 1822 és 1825 közöttre. A tervezet ugyanis a további verseknél rendszeresen megadja, hogy azok hol jelentek meg, a legkésőbbi dátum 1822, viszont éppen *Az áldozónál* nincsen dátum, amiből arra következtethetünk nagy biztonsággal, hogy még nem jelent meg a tervezet összeállítása idején.¹⁵ A *Hébében* csak 1825-ben látott napvilágot, e logika szerint tehát a tervezet 1825 előtt kellett keletkezzék, de a benne lévő dátumok szerint 1822 után. Mindezek alapján azt valószínűsítjük, hogy *Az áldozó* akkor került kiemelt pozícióba a versek között, mikor Kazinczy költeményeinek kötetbe rendezésével kezdett foglalkozni, nem előbb, mint 1822, de inkább 1825 körül, amikor is a megjelentetése mellett döntött.

Ilyen értelemben *Az áldozót* nem ifjúkori ars poeticának tekintjük, hanem olyan utólagos önértelmező gesztusnak, amely a pálya végéről visszatekintve, az összegzés szándékától áthatottan úsztatja rá e szöveget, az ebben megfogalmazódó költői szerepértelmezést a pálya egészére. Ez természetesen nem idegen sem a kezdetektől, sem a megtett úttól, hiszen mindvégig foglalkozik magával a szóban forgó verssel, illetve a gráciakultusz és a papi szerep folyamatos érvényességének számtalan bizonyítéka sorolható fel a pálya egészéből. De *Az áldozó* befejezett szöveggé, majd lényeges költeménnyé, végül ars poeticává csak folyamatos átalakulások során válik, s csak a pálya végére.

¹⁴ MTAK K 642. 1a. A jegyzet 1828-as dátumú, a csomó, amelyet bevezet, korábbi, 1827-es lehet, s benne az aposztrófok át vannak húzva. Az 1828-as hasonló szövegű utasításban már ez szerepel: „Az 'S-ek mellől elhagyám az apostrophuszt.” S e csomóban már eleve nincsenek aposztrófok a megnevezett helyen.

¹⁵ *KFÖK*, 18–19.